

VALIDEYNLİK ÜSLUBLARININ TƏHSİLALANLARIN AKADEMİK NAILİYYƏTLƏRİNƏ TƏSİRİ

RƏŞİDƏ HƏQİQƏTLİ

Bakı Biznes Universiteti, Dillər kafedrasının müəllimi.

E-mail: hagigatlrashida@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-3701-190X>

Məqaləyə istinad:

Həqiqətli R. (2026). Valideynlik üslublarının təhsilalanların akademik nailiyyətlərinə təsiri. *Azərbaycan məktəbi*. № 2 (715), səh. 88–96

DOI:

10.30546/32898065.2026.2.0175.32

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 21.12.2025

Qəbul edilib: 13.03.2026

ANNOTASIYA

Məqalədə valideynlik üslublarının təhsilalanların akademik nailiyyətlərinə təsiri Azərbaycan kontekstində təhlil olunur. Tədqiqat avtoritar, demokratik, liberal və laqeyd olmaqla dörd əsas valideynlik üslubuna diqqət yetirir və valideynlərin övladlarına yanaşma tərzinin onların təlim davranışlarına və təhsil nəticələrinə təsirini nəzərdən keçirir. Məqalədə ailə mühitinin şagirdlərin motivasiyasının formalaşmasında və akademik inkişafında mühüm rol oynadığı vurğulanır. Araşdırma göstərir ki, balanslaşdırılmış nəzarət və dəstəyə əsaslanan valideynlik yanaşmaları şagirdlərin akademik uğuruna və psixoloji rifahına daha müsbət təsir edir. Qayğı, istiqamətləndirmə və aktiv valideyn iştirakı ilə xarakterizə olunan üslublar təlim prosesində daha əlverişli nəticələr yaradır, həddindən artıq sərt və ya laqeyd yanaşmalar isə daha zəif akademik göstəricilərlə əlaqələndirilir. Bununla yanaşı, məqalə valideyn-övlad münasibətlərinin təhlilində mədəni və sosial amillərin nəzərə alınmasının vacibliyini ön plana çəkir. Mövzunun yerli kontekstdə araşdırılması valideyn davranışlarının şagirdlərin akademik inkişafına təsiri barədə daha dolğun təsəvvür yaradır. Tədqiqatın nəticələri valideynlər, müəllimlər və təhsil siyasətini formalaşdıran şəxslər üçün əhəmiyyətli məqamları ortaya qoyaraq, təlim mühitini dəstəkləyən effektiv valideynlik yanaşmalarının təşviqinin zəruriliyini vurğulayır.

Açar sözlər: Avtoritar, demokratik, liberal, laqeyd, valideynlik üslubu, akademik göstərici, təhsilalanlar.

THE IMPACT OF PARENTING STYLES ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT

RASHIDA HAGIGATLI

Lecturer at the Department of Languages, Baku Business University.

E-mail: hagigatlrashida@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-3701-190X>

To cite this article:

Hagigatli R. (2026). The Impact of Parenting Styles on Students' Academic Achievement. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 715, Issue II, pp. 88–96

DOI:

10.30546/32898065.2026.2.0175.32

Article history

Received: 21.12.2025

Accepted: 13.03.2026

ABSTRACT

This article analyzes the impact of parenting styles on students' academic achievement in the Azerbaijani context. The study focuses on four main parenting styles – authoritarian, democratic, permissive, and neglectful – and examines how parents' approaches to their children influence learning behaviors and educational outcomes. It emphasizes that the family environment plays a crucial role in shaping students' motivation and academic development. The research suggests that parenting approaches that strike a balance between control and support have a more positive impact on students' academic success and psychological well-being. Styles characterized by care, guidance, and active parental involvement lead to more favorable learning outcomes, whereas overly strict or neglectful approaches are associated with weaker academic performance. Additionally, the study highlights the importance of considering cultural and social factors in the analysis of parent-child relationships. Examining the issue within the local context provides a more comprehensive understanding of how parental behavior affects students' academic development. The findings offer valuable insights for parents, teachers, and education policymakers, underscoring the importance of promoting effective parenting approaches that foster a positive learning environment.

Keywords: Authoritarian, democratic, permissive, neglectful parenting style, academic performance, learners.

GİRİŞ

Valideynlərin əksəriyyəti övladlarının akademik uğurları barədə böyük narahatlıq hissi keçirir və istəyirlər ki, onlar gələcəkdə mövcud potensiallarını maksimum dərəcədə reallaşdırmağa bilsinlər. Buna ən yaxşı şəkildə nail olmağın müxtəlif yolları var və bununla bağlı müxtəlif nəzəriyyələr mövcuddur. Hər bir şəxsin özünəməxsusluğunu nəzərə alsaq, inkar edə bilmərik ki, bütün valideynlər eyni davranış üslubuna və yanaşmaya sahib deyil. Bəzi valideynlər övladları üzərində güclü nəzarəti qoruyub saxlamağa çalışsa da, bəziləri daha rahat davranış tərzinə malikdir.

Valideynlik üslubları valideynlərin övladlarını böyütmək meylini təsvir edən ümumi xüsusiyyətlərdir. Əsasını psixoloq Diana Baumrindin və Stanford tədqiqatçıları Eleanor Maccoby və John Martinin qoyduğu 4 əsas valideynlik üslubu — avtoritar, liberal (icazə verən), laqeyd və demokratik — uşaqların mövcud psixoloji vəziyyətlərinin əsas səbəbidir (Zeltser, 2021). Şagird nailiyyətinə təsir edən həmin səbəblər tədqiqatçıları bu barədə araşdırmağa vadar edib. Keçmiş ədəbiyyatlar valideynlik üslublarının uşaqların motivasiya və akademik nailiyyətlərində böyük rol oynadığını göstərsə də, bu mövzu yerli kontekstdə işlənilməyib.

Tədqiqatın əsas məqsədi mövcud olan 4 valideynlik üslubunun (avtoritar, liberal, demokratik, laqeyd) xüsusiyyətlərinin aydın təsvirini verməklə onunla təhsilalanların akademik nailiyyətləri arasındakı əlaqəni ölkə kontekstində (Azərbaycan) müəyyənləşdirməkdir. Akademik nailiyyət öyrənənin qısa və ya uzunmüddətli təlim məqsədlərinə çatma dərəcəsi olub, əsasən, imtahanlar və davamlı qiymətləndirmə yolu ilə ölçülür. Təhsil səviyyələrinin tamamlanmasını akademik nailiyyətin əsas göstəricisi hesab etmək olar (Wikimedia Foundation, 2022). Akademik nailiyyət parlaq və uğurlu gələcəyin açarı, şagirdlərin məktəbdə fənlər üzrə fəaliyyətinin nəticəsi olub qazınan bilik və bacarıqları, nail olunan təhsil məqsədlərini əks etdirir (Hayek, 2022). Akademik nailiyyət şagirdlərin ali məktəbə qəbulu, gələcəkdəki

məşğulluq səviyyəsi, yaxşı iş imkanı və sosial statusunda mühüm rol oynayır. Aşağı akademik göstəricilərə malik fərdlər daha çox işsizlik, aşağı keyfiyyətli həyat riski daşıyır, onlarda özünəinam hissi aşağı olur (Hayek, 2022).

Valideyn-övlad münasibətlərinin övladlara təsiri danılmazdır. Uşaqların mənəvi və psixoloji vəziyyəti, onların bacarıqlarının inkişafı, cəmiyyətin norma və qaydaları ilə valideynlərin baxış bucağından tanışlıq bu təsirlər sırasındadır. Parsons uşağın xarakter xüsusiyyətlərinin formalaşmasını məhz valideynlik üslubları ilə əlaqələndirir (Zahedani, Rezaee, Yazdani, Bagheri, Nabeiei, 2016). Düzgün və balanslaşdırılmış valideyn-övlad münasibətləri uşaqların əqli və fiziki sağlamlığının zəmanətidir.

Avtoritar valideynlik üslubuna malik olan valideynlər yüksək tələbkarlığa malik olmalarına baxmayaraq, şəxsi münasibətlərə gəldikdə qətiyyətli dəstəkləyici deyillər. Bu üsluba malik valideynlər uşaqlarına tamhüquqlu şəxsiyyət kimi baxa bilmir, övladlarına konkret qayda qoyur və onlara sözsüz əməl edilməsini tələb edirlər. Bu cür valideynlər sanki əsgər rejiminə malik atmosfer yaradır, övladlarına ciddi nəzarət edir, bu qədər tələbkarlığın müqabilində övladlarına humanist münasibət göstərmir, onları ünsiyyətə təşviq etmir, duyğuları və şəxsi həyatları ilə yaxından maraqlanmırlar.

Demokratik valideynlik üslubuna malik şəxslər avtoritarda olduğu kimi yüksək tələbkarlığa malik olsalar da, övladlarını dəstəkləməyə, həvəsləndirməyə olduqca meyillidirlər. Onlar uşaq mərkəzli olub, nə qədər övladları üçün xüsusi nizam-intizam və sərhədlər müəyyənləşdirsə də, bu qaydalara sadıq qala bilmək üçün onları dəstəkləməyə, ehtiyacları olduqca kömək etməyə çalışırlar. Onlar bacardıqları qədər övladları üzərində nəzarəti qoruyub saxlamağa çalışsalar da, məhdudlaşdırıcı deyillər; bu xüsusiyyət demokratik üslubu avtoritar üslubdan fərqləndirir. Demokratik üsluba malik valideynlər övladlarının həyatında aktiv şəkildə iştirak etməyə çalışır, onlarda güclü güvənc duyğusu yaradırlar.

Liberal üsluba malik valideynlərdə isə tələbkarlıq aşağı olur və övladlarına qarşı qətiyyət

sərt davranmırlar, şəfqətli və qayğıkeş olurlar. Onlar avtoritar valideynlərdən fərqli olaraq övladlarına dost kimi yanaşırlar. Onlar uşaq mərkəzli olsalar da, tələbkər deyillər; kifayət qədər tolerant, övladlarına sərbəstlik verən şəxslər olub, nadir hallarda müəyyən qaydalar qoyur və xahiş edirlər. İcazə verən üsluba malik valideynlər cəza metodlarından demək olar ki, istifadə etmir, mübahisələrdən qaçır və öz istəklərini reallaşdırmaq üçün heç vaxt güc tətbiq etmirlər. Laqeyd valideynlər isə nə xüsusi qaydalara əməl olunmasını tələb edir, nə də övladlarını dəstəkləyirlər. Onlar övladlarına qarşı isti münasibət, xüsusi dəstək göstərmir, heç nəyi tələb belə etmirlər. Övladları ilə birlikdə çox az vaxt keçirir, ehtiyac və tələbatlarına xüsusi qayğı və canıyananlıq nümayiş etdirmirlər. Övladlarına xüsusi rejim təyin etmirlər (Veyker, 2022).

Bu araşdırmada valideynlik üslubları ilə bağlı vacib məqamlar, ata və ananın evdəki fiziki mövcudluğu, övladlar ilə birlikdə keçirilən vaxt, ailənin mədəni dəyərləri nəzərə alınmaqla hansı valideynlik üslubunun təhsiləlanların akademik nailiyyətinə daha müsbət təsir göstərməsi ilə bağlı ümumiləşdirmələr aparılır.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Honq-Konqlu tədqiqatçı Çen valideynlik üslubları və akademik nailiyyət arasındakı əlaqə ilə yanaşı, onun təhsiləlanların məqsədlərinin istiqamətinə təsirini də araşdırır (Çen, 2015). Tədqiqat demokratik valideynlik üslubunun müsbət nəticələr verdiyini göstərir.

Demokratik üslubun müsbət keyfiyyətləri Çin məktəblilərinin motivasiyasına və akademik nailiyyətinə öz müsbət töhfəsini verib. Nisbətən daha az müsbət keyfiyyətlərə malik avtoritar valideynlik üslubu Çin məktəblilərinin akademik göstəricilərində ürəkəçən nəticələrə malik deyil.

2020-ci ildə Çində bu istiqamətdə aparılmış tədqiqatlardan digəri isə ümumi orta təhsil müəssisələrindəki faktlara əsaslanaraq, valideynlik üslublarının akademik nailiyyətə təsirini müəyyənləşdirib (Zhang və Wang, 2020).

Tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, demokratik valideynlik üslubu akademik nailiyyətə daha müsbət təsir göstərir. Bununla yanaşı, yüksək sosial təbəqəyə malik valideynlərin daha çox icazə verən valideynlik üslubunu mənimsədiyi və xüsusilə anaların davranış üslubunun akademik göstəricidə daha böyük rol oynadığı vurğulanır.

Ərəbistan yarımadasında da bu istiqamətdə aparılmış tədqiqatlardan biri ata və anaların aşağı və yüksək nailiyyətli şagirdlərin akademik nailiyyətinə təsirini əks etdirir (Inam, Nomaan, və Abiodullah, 2016). Tədqiqatda məqsədyönlü şəkildə seçilən 70 valideyn onların valideynlik üslubunu müəyyənləşdirmək üçün müsahibəyə cəlb olunub. Nəticəyə əsasən valideynləri tam şəkildə demokratik, tam şəkildə icazə verən və ya iki üslubun qarışığı olan üsluba malik şagirdlər, yalnız hərəkətlərində icazə verən üsluba malik şagirdlərdən əhəmiyyətli dərəcədə daha yaxşı akademik nəticələrə malikdir.

Bununla yanaşı, ispan yeniyetmələrində valideynlik üslublarının avtonom öyrənmə (şagirdin öyrənməsinə nəzarəti öz üzərinə götürməsi) və akademik stressə təsirini araşdıran tədqiqatlardan biri müəyyənləşdirib ki, demokratik və icazə verən üsluba malik ailələrin şagirdləri laqeyd və avtoritar üslublu valideynlərin övladlarından öyrənmə və vaxt idarəsi strategiyaları baxımından daha yaxşı nəticələr göstərib və akademik tapşırıqlardan daha az yayınıblar (Fuentes, Garcia-Ros, Perez-Gonzalez və Sancerni, 2019). Bununla yanaşı, bəlli olub ki, icazə verən üslubdan fərqli olaraq, avtoritar üslub şagirdlərdə daha yüksək akademik stressə səbəb olur.

Syeda S. Batoolun məqaləsi isə valideynlik üslubları ilə akademik nailiyyət arasındakı əlaqə ilə yanaşı, bu üslubların təhsiləlanların özgüvən duyğusuna və ev tapşırıqlarının vaxtında icra edilməsinə təsirini də müəyyənləşdirib (Batool, 2020). Tədqiqat nəticəsində müəyyənləşdirilib ki, daha pozitiv valideynlik üslublarının (demokratik, icazə verən) 5-15 yaşlı uşaqların özünəinam duyğusuna və təhsil göstəricilərinə birbaşa müsbət təsiri olsa da, ev tapşırıqlarının vaxtında icrasına bir o qədər mənfi təsir göstərir.

Livanda aparılan başqa bir araşdırma isə təkcə valideynlik üslublarının akademik nailiyyətə təsirini deyil, eləcə də sağlamlıq vəziyyətlərinin, sosial idrak səviyyələrinin akademik nailiyyətlə əlaqəsini müəyyənləşdirib (Hayek, 2022). Tədqiqat nəticəsində aydın olub ki, demokratik üslub akademik nailiyyətə daha çox müsbət təsir göstərir və təhsilalanlarda öz potensialına və gücünə inam hissini yüksəldir. Valideynlərinin demokratik olduğunu düşünən yeniyetmələrin özünəinam duyğusu daha yüksək olur, təhsil məqsədlərinə çata biləcəklərinə daha çox inanır və valideynləri laqeyd üsluba malik şagirdlərdən daha yüksək akademik göstəricilərə sahib olurlar.

Ümumilikdə, nəzər yetirilən ədəbiyyatların hamısında demokratik və qismən də icazə verən üslub akademik nailiyyətə müsbət təsiri baxımından yüksək qiymətləndirilir, digər 2 üslubun (avtoritar və laqeyd) isə daha ciddi problemlər yaratdığı qeyd olunur.

TƏDQIQATIN METODOLOGİYASI

Bakı şəhəri Bülbülə qəsəbəsində yerləşən Dilavər Məmməd zadə adına 232 nömrəli tam orta məktəbin 506 nəfərlik kontingentindən sadə təsadüfi seçmə yolu ilə 50 nəfər seçilib. Şagirdlər məktəbdə mövcud bütün yaş qruplarını əhatə edir. Aparılan tədqiqat kəmiyyət xarakterli olub, seçilmiş şagirdlərin valideynləri (həm ata, həm ana) onların valideynlik üslubunu müəyyənləşdirmək, eləcə də övladlarının akademik göstəriciləri barədə məlumat toplamaq məqsədilə anket sorğusunu cavablandırılar. Tədqiqat valideynlik üslubları ilə şagirdlərin

akademik göstəriciləri arasındakı əlaqəni təsvir etməklə yanaşı, bu dəyişənlərin təsirini izah edir.

Sorğuya 38 ana, 12 ata olmaqla 50 valideyn cəlb olunub. Sorğuda ana və ataların valideynlik üslublarını müəyyənləşdirmək məqsədilə valideyn nəzarəti, intizam, emosional yaxınlıq və uşağa verilən sərbəstlik kimi aspektləri əhatə edən sual-cümlələr ilə nə dərəcədə razılaşıqları ölçülüb. Həmin sualların bir neçəsi və respondentlərin onlara cavabları aşağıda əks olunub:

1. Valideyn nəzarəti və itaət

Nəzarət və itaəti vacib hesab edən avtoritar valideynləri müəyyənləşdirmək məqsədilə sorğu iştirakçıları "Valideynlər evdə onların sözünün keçməli olduğu fikri uşaqlara aşılmalıdırlar və uşaqlar öz valideynlərinin sözünə, sözsüz, qulaq asmalıdırlar" cümləsinə münasibətlərini bildiriblər. Respondentlərin təxminən 46%-i bu fikirlə razı, 12%-i neytral, qalan 42%-i isə narazı mövqe nümayiş etdirib. Sorğuda digər fikirlərdən biri "Uşaqlar gərək valideynlərinə cavab qaytarmasınlar" olub. Valideynlərin 46%-i fikirlə razı, 36%-i neytral, 18%-i isə narazıdır.

Nəhayət, "Əgər övladınız sizin sözünüə əməl etmirsə, mütləq cəzalandırılmalıdır" fikri ilə sorğu iştirakçılarının 30%-i razılaşıb, 30%-i neytral, 40%-i isə narazı mövqe nümayiş etdirib (Cədvəl 1).

Uzun illər ölkəmizdə "Uşaq böyüyün sözünə baxmalıdır" kimi ənənəvi sosial normaların kök salmasına baxmayaraq, sorğunun nəticələrindəki cavabların fərqlənməsi, onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda valideynlik yanaşması transformasiya mərhələsindədir. Cəmiyyətdə artıq tək dominant model yoxdur; ənənəvi avtoritar

Cədvəl 1

Valideyn nəzarəti və itaət

Fikir	Razı	Neytral	Narazı
Valideynlər evdə onların sözünün keçməli olduğu fikrini uşaqlara aşılmalıdırlar və uşaqlar öz valideynlərinin sözünə, sözsüz, qulaq asmalıdırlar.	46%	12%	42%
Uşaqlar gərək valideynlərinə cavab qaytarmasınlar.	46%	36%	18%
Əgər övladınız sizin sözünüə əməl etmirsə, mütləq cəzalandırılmalıdır.	30%	30%	40%

yanaşma ilə müasir, uşaqyönlü yanaşma paralel şəkildə mövcuddur.

2. Emosional dəstək və yaxınlıq

Bu bölmədə valideynlərin övladlarına göstərdikləri emosional dəstək və yaxınlığın şagirdlərin inkişafında və ailə münasibətlərində rolunu qiymətləndirən nəticələr təqdim olunur:

“Övladımın məni sevməsi onun mənim sözümə qulaq asmasından daha önəmlidir” fikri ilə respondentlərin yarısı (50%) razı, 28%-i neytral, 22%-i isə narazıdır. Buna əlavə olaraq, valideynlərin böyük əksəriyyəti (88%) “Qucaqlamaq, öpmək, sıgallamaq valideynlə övlad arasında səmimi münasibət qurmaq üçün olduqca vacibdir” fikri ilə razılaşıb, 6%-i razılaşmayıb, 6%-i isə neytral mövqedə olub (Qrafik 1).

Əldə edilən nəticələr göstərir ki, valideynlərin çoxu uşaqlarla münasibətdə emosional yaxınlığa və sevgi ifadələrinə üstünlük verir. Respondentlərin yarısının sevginin itaətdən daha önəmli olduğunu qəbul etməsi və böyük əksəriyyətinin fiziki sevgi ifadələrini vacib hesab etməsi uşaqlar üçün emosional təhlükəsiz mühitin formalaşdığını göstərir. Bu cür mühit şagirdlərdə özünəinamın artmasına, stress səviyyəsinin azalmasına və öyrənməyə daxili motivasiyanın güclənməsinə şərait yaradır ki, bu da akademik nailiyyətlərlə əlaqələndirilir. Bununla belə, respondentlərin müəyyən hissəsinin neytral

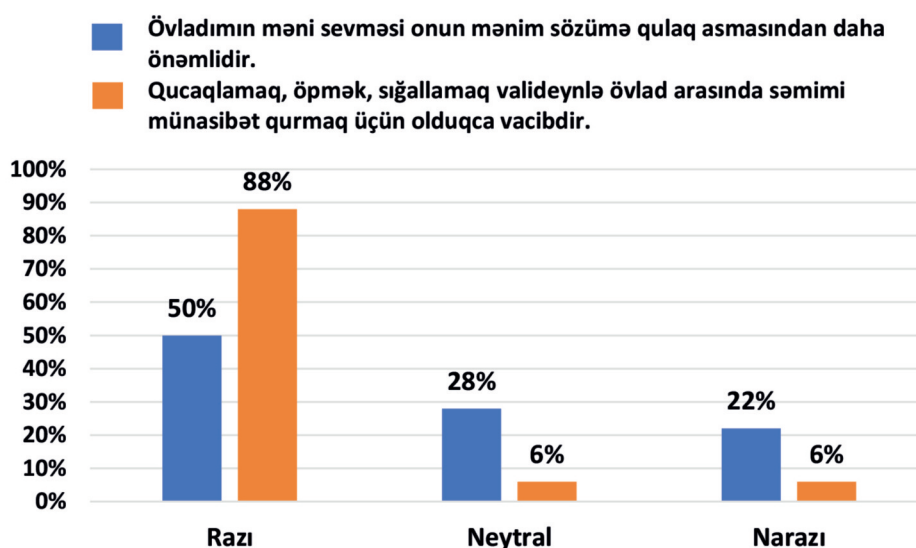
mövqe sərgiləməsi valideynlərin sevgi və nəzarət arasında balans qurmaqda çətinlik çəkdiyini göstərir və bu hal bəzi hallarda şagirdlərin akademik davranışlarına mənfi təsir göstərə bilər.

3. Sərbəstlik və uşağın müstəqilliyi

Bu bölmə valideynlərin övladlarının özünü ifadə etməsi, səhvlərini qəbul etməsi və sərbəst fəaliyyət göstərməsi kimi davranış azadlıqlarına yanaşmalarını qiymətləndirir. Sorğu nəticələrinə görə, respondentlərin böyük əksəriyyəti (92%) uşaqların özlərini olduqları kimi ifadə etməkdə sərbəst olmasını vacib hesab edir, 4%-i neytral, 4%-i isə narazıdır. Oxşar şəkildə, 72% valideyn “Uşaqlar sadəcə uşaqlıqlar və onlar çoxlu səhvlər edə bilərlər” fikri ilə razılaşıb, 10%-i neytral, 18%-i isə narazı mövqe nümayiş etdirib. Bununla yanaşı, uşaqların istədikləri vaxt video və cizgi filmi izləmələrinə icazə verilməsi məsələsində valideynlərin yalnız 22%-i razı, 24%-i neytral, 54%-i isə narazı olub (Cədvəl 2).

Nəticələr göstərir ki, valideynlərin böyük əksəriyyəti uşaqların özünü sərbəst ifadə etməsini və səhvlərini inkişafın təbii hissəsi kimi qəbul edir. Bu cür yanaşma şagirdlərdə özünəinamın artmasına, dərslərin prosesində aktiv iştirakın güclənməsinə və tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır ki, bu da akademik nailiyyətlərlə əlaqələndirilir. Eyni zamanda valideynlərin böyük hissəsinin uşaqların media

Qrafik 1 Emosional dəstək və yaxınlıq

Cədvəl 2

Sərbəstlik və uşağın müstəqilliyi

Fikir	Razı	Neytral	Narazı
Uşaqlar gərək özlərini olduqları kimi ifadə etməkdə sərbəst olsunlar.	92%	4%	4%
Uşaqlar sadəcə uşaqlıqlar və onlar çoxlu səhvlər edə bilərlər.	72%	10%	18%
Uşaqlar istədikləri vaxt baxmaq istədikləri video/cizgi film və s. baxmaqda sərbəst olmalıdırlar.	22%	24%	54%

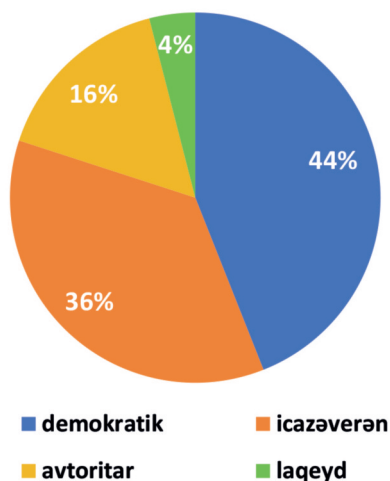
istifadəsinə məhdudiyət qoyması onların diqqətinin qorunmasına və vaxtın daha səmərəli idarə olunmasına kömək edir. Beləliklə, emosional azadlıq ilə davranış üzərində nəzarətin balanslı şəkildə birləşdirilməsi şagirdlərin akademik göstəricilərinə müsbət təsir göstərən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Valideynlik üslubları və akademik göstəricilər arasında əlaqənin ümumi təhlili. Ümumilikdə, 50 valideyndən 22-si (44%) demokratik, 18-i (36%) icazə verən, 8-i (16%) avtoritar, 2-si (4%) laqeyd üsluba malikdir (Qrafik 2).

Bu nəticələri 95% əminliklə ($\alpha=0,05$) əhaliyə aid etsək, 30,24%-57,75% arası valideynin demokratik üsluba malik olduğunu hesab edə bilərik. Hər iki cins arasında demokratik və icazə verən üslublar populyar cavablar olsa da,

Qrafik 2

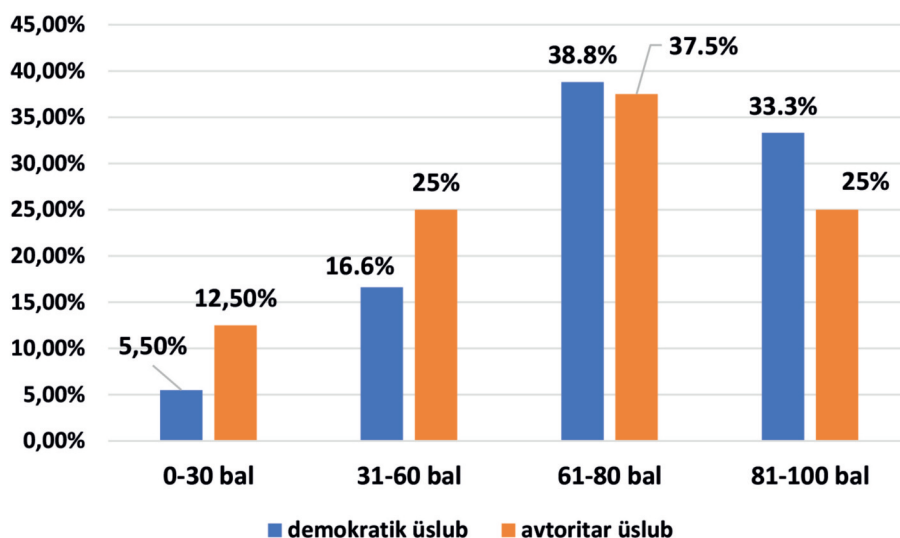
Valideynlik üslubları və akademik göstəricilər arasında əlaqənin ümumi təhlili

bu dəyişənlər arasında korrelyasiya olduqca zəifdir ($\Phi=0,326599$). Bu, o deməkdir ki, tədqiqatın nəticələri qadınlarda və kişilərdə ayrı-ayrılıqda hansı valideynlik üslubunun daha çox müşahidə olunduğunu əminliklə deməyə imkan vermir. Qadın və kişi respondentlərin sayca bərabər olmaması tədqiqatın məhdudiyətlərindəndir və cinslə valideynlik üslubu arasında korrelyasiyanın zəif olmasına səbəb olur. Təəccüblü deyil ki, üslublar və akademik göstəricilər arasındakı əlaqə əksər ədəbiyyatlarda olduğu kimidir. Belə ki, demokratik üsluba malik valideynlərin 81,81%-nin övladlarının summativ qiymətləri ən yüksək aralığa (81-100) müvafiq gəlir və onlar ev tapşırıqlarını həmişə icra etməyə çalışırlar. Qalan 18,19% isə övladlarının əksər hallarda summativ qiymətləndirmədən 61-80 arası bal topladığını, tapşırıqlarını bəzən etdiklərini və ya yalnız sevdiyi fənlər üzrə tapşırıqları yerinə yetirdiklərini qeyd edib. Demokratik üslub və akademik göstəricilər arasındakı korrelyasiyanı kafi ($\text{correl}=0,52972$) qiymətləndirmək olar. Hesab etmək olar ki, akademik göstəricilərin 28,06%-i valideynlik üslublarından asılıdır. Demokratik üslubdan sonra icazə verən üslub uğurlu davranış tərzlərindəndir. Bu üsluba malik valideynləri olan şagirdlərin 38,8%-nin summativ qiymətləndirmələrdən, əsasən, 61-80, 33,3 %-nin 81-100, 16,6%-nin 31-60, cəmi 5,5%-nin isə ən aşağı nəticə, yəni 0-30 arası bal topladığı müəyyən edilib.

Avtoritar üslub üçün nəticələri o qədər də ürəkəçən hesab etmək olmaz. Belə ki, bu üsluba malik valideynləri olan şagirdlərin 12,5%-i summativ qiymətləndirmələrdən, əsasən, 0-30,

Qrafik 3 Demokratik və avtoritar valideynlik üslubları

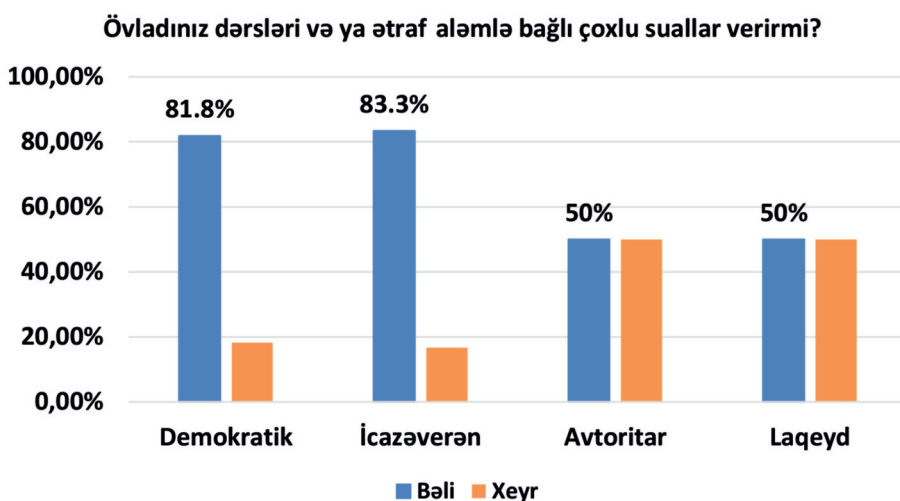
25%-i 31-60, 37,5%-i 61-80, 25%-i 81-100 arası bal toplayıb. (Qrafik 3.)

Respondentlərin çox kiçik qismini (4%) təşkil edən laqeyd üsluba malik valideynlərin hamısı isə övladlarının summativ qiymətləndirmədə 0-30 arası bal topladığını, öyrənməkdə çətinlik çəkib, onların tənbel olduğunu ya da dərslərinə hazır olmadığını qeyd edib.

Ölkəmizdə valideynlərin keçmiş əməllərdən hələ də uzaqlaşa bilməməsi üzündən ağır təbiətli olduğunu nəzərə alaraq, əksəriyyətinin avtoritar üsluba malik olduğu iddia edilirdi (Ha:>50%).

Düşünülənə əksinə, nəticələr ($p= 2,72868$) isə alternativ hipotezi dəstəkləməyə imkan vermir. Təəssüf ki, sorğu nəticəsində üslublar və övladların ətraf aləm barədə çoxlu sual verib-verməməsi (maraq səviyyəsi) arasında da əlaqə tapılmayıb ($correl=0,117518$). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, "Övladınız dərsləri və ətraf-aləmlə bağlı çoxlu sual verir mi?" sualına demokratik və icazəverən üsluba malik valideynlərin böyük əksəriyyəti "bəli" cavabını versə də, avtoritar və laqeyd valideynlərin 50%-i "xeyr" ilə cavablandırılıb. (Qrafik 4.)

Qrafik 4 Valideynlik üslublarına görə uşaqların ətraf-aləmə marağının faiz göstəriciləri

NƏTİCƏ

Aparılmış tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Azərbaycanda valideynlik yanaşmaları ənənəvi modellərdən müasir, uşaqyönlü modellərə doğru keçid mərhələsindədir. Sorğuda iştirak edən valideynlərin cavabları əsasında müəyyən edilib ki, cəmiyyətdə vahid dominant valideynlik üslubu mövcud deyil; əksinə, avtoritar, demokratik və icazə verən yanaşmalar paralel şəkildə mövcuddur. Bununla belə, əldə edilən nəticələr demokratik valideynlik üslubunun daha geniş yayıldığını və akademik göstəricilərlə daha güclü müsbət əlaqəyə malik olduğunu göstərir.

Tədqiqatın nəticələri həmçinin valideynlərin böyük əksəriyyətinin emosional yaxınlıq və sevgi ifadələrinə yüksək dəyər verdiyini, eyni zamanda uşaqların özünü sərbəst ifadə etməsini və səhvlərini inkişafın təbii hissəsi kimi qəbul etdiyini göstərir. Bu cür yanaşma uşaqlarda özünəinamın artmasına, stress səviyyəsinin azalmasına və öyrənməyə daxili motivasiyanın güclənməsinə şərait yaradır ki, bu da akademik nailiyyətlərlə müsbət əlaqələndirilir.

Valideynlik üslubları ilə akademik göstəricilər arasında aparılan analiz nəticəsində müəyyən edilib ki, demokratik üslub şagirdlərin daha yüksək akademik nəticələr göstərməsi ilə əlaqəlidir. Liberal üslub nisbətən orta səviyyəli nəticələrlə, avtoritar və xüsusilə laqeyd üslublar isə daha aşağı akademik göstəricilərlə əlaqələndirilib. Bu isə beynəlxalq tədqiqatların nəticələri ilə uyğunluq təşkil edir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, emosional dəstək, sərbəstlik və nəzarətin balanslı şəkildə birləşdirildiyi demokratik valideynlik üslubu şagirdlərin akademik uğuruna müsbət təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Bu baxımdan, valideynlərin maarifləndirilməsi və müasir, balanslı valideynlik yanaşmalarının təşviqi təhsil nəticələrinin yaxşılaşdırılması üçün vacib istiqamət kimi qiymətləndirilə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- ¹ Batool, S.S. (2020). Academic achievement: Interplay of positive parenting, self esteem, and academic procrastination. *Australian Journal of Psychology*, 72(2), səh. 74
- ² Checa, P., & Abundis-Gutierrez, A. (2018). Parenting styles, academic achievement and the influence of culture. *Psychology and Psychotherapy: Research Study*, 1(4), səh. 1-3.
- ³ Chen, W.W. (2015). The relations between perceived parenting styles and academic achievement in Hong Kong: The mediating role of students' goal orientations. *Learning and individual differences*, 37, səh. 48-54.
- ⁴ Fuentes, M. C., García-Ros, R., Pérez-González, F., & Sancerni, D. (2019). Effects of parenting styles on self-regulated learning and academic stress in Spanish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(15), 2778.
- ⁵ Hayek, J. (2022). Effects of health behaviors, social cognitions, demographics and parenting styles on academic achievement of Lebanese youth. 97 s.
- ⁶ Inam, A., Nomaan, S., & Abiodullah, M. (2016). Parents' Parenting Styles and Academic Achievement of Underachievers and High Achievers at Middle School Level. *Bulletin of Education and Research*, 38(1), səh. 57
- ⁷ Wikimedia Foundation. (2022). Akademik Başarı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Akademik_ba%C5%9Far%C4%B1
- ⁸ Yang, J., & Zhao, X. (2020). Parenting styles and children's academic performance: Evidence from middle schools in China. *Children and Youth Services Review*, 113, 105017.
- ⁹ Zahedani, Z.Z., Rezaee, R., Yazdani, Z., Bagheri, S., & Nabeiei, P. (2016). The influence of parenting style on academic achievement and career path. *Journal of advances in medical education & professionalism*, 4(3), səh. 130.
- ¹⁰ Zeltser, F. (2021). A Psychologist Shares the 4 Styles of Parenting—and the Type that Researchers Say Is the Most Successful. *CNBC*. 123 s.
- ¹¹ Zhang, Y., & Wang, J. (2020). Parenting styles and adolescents' academic achievement: The mediating role of self-efficacy in China. *Frontiers in Psychology*, 11, 577.